

هشت بهشت اصفهان

لطف الله هنرفر - دکتر در تاریخ
استاد دانشگاه اصفهان

بود مجدداً شکوه و رونق از دست رفته خود را بازیافت و بازار تجارت همه گونه کالا بویژه پارچه های حریر از نو گرم شد. تاجر گمنامی که از ونیز به تبریز آمده ومدت هشت سال و هشت ماه بویژه در پایان دوران پادشاهی یعقوب فرزند امیرحسین بیک و آغاز پادشاهی شاه اسماعیل در تبریز بوده است پایتخت سلسله بایندری را شهری بزرگ با محیطی در حدود بیست و چهار میل^۱ بدون بارو مانند شهر ونیز دارای خانه ها و کاخهای باشکوه میداند^۲.

کاخ هشت بهشت تبریز

ساختمان کاخ هشت بهشت تبریز را که امروز اثری از آن برجای نیست سوداگر گمنام ونیزی درسفرنامه خود به امیرحسین بیک نسبت میدهد. در صحت این گفته تا حدودی تردید داریم اما مسلم است که هشت بهشت در دوران پادشاهی فرزندش یعقوب بیک بایندری به پایان رسیده است^۳ این کاخ که یکی از شگفت انگیزترین بناهای عهد بود در میان پارک بسیار

بعد از شاه عباس دوم که در اداره امور مملکت و علاقه به عمران و آبادی و ایجاد بناهای باشکوه تالی شاه عباس کبیر بشمار میرفت سلطنت به فرزندش صفی میرزا رسید که پس از جلوس به تخت سلطنت شاه سلیمان نامیده شد و از ۱۰۷۷ تا ۱۱۰۶ پادشاه ایران بود، وی که عمر خود را در حرم سرا با زنان و خواجهرسرایان بسر برده و بدون تربیت و تحصیل بار آمده بود از پادشاهان بسیار ضعیف النفس و عیاش سلسله صفوی بشمار می رود و بنا به عادت که در حرم سرا با او همراه شده بود پیوسته مصاحبت با زنان و خواجهرسرایان و مشاوره با آنها را بر اداره امور مملکت و ملت از راه مشورت با رجال کار آگاه و بصیر ترجیح میداد و اگر فی الجمله نظم و ترتیبی در اداره امور کشور در زمان او مشاهده شد از آن جهت بود که وزارت او را مردانی خوشنام و با تدبیر و کیاست مانند شیخعلیخان زنگنه بعهده داشتند. در تمام دوره سلطنت تقریباً ۲۹ ساله او واقعه خارجی مهمی برای ایران روی نداد و دوره پادشاهی او به فراغت و امن و آسایش گذشت و بهمین جهت روابط تجارتي ایران با ممالک خارجه در عهد او رو به ازدیاد گذاشت و بدست او و شخصیت های دربار وی در شهرهای مختلف ایران و از آن جمله در اصفهان پایتخت او ابنیه و آثاری ساخته شد که مهمترین آنها کاخ هشت بهشت اصفهان است و ما در این مقاله به توصیف کامل این عمارت افسانه ای آن عهد که بقول شاردن فرانسوی مخصوص لذت و حظ و عشق ساخته شده است می پردازیم.

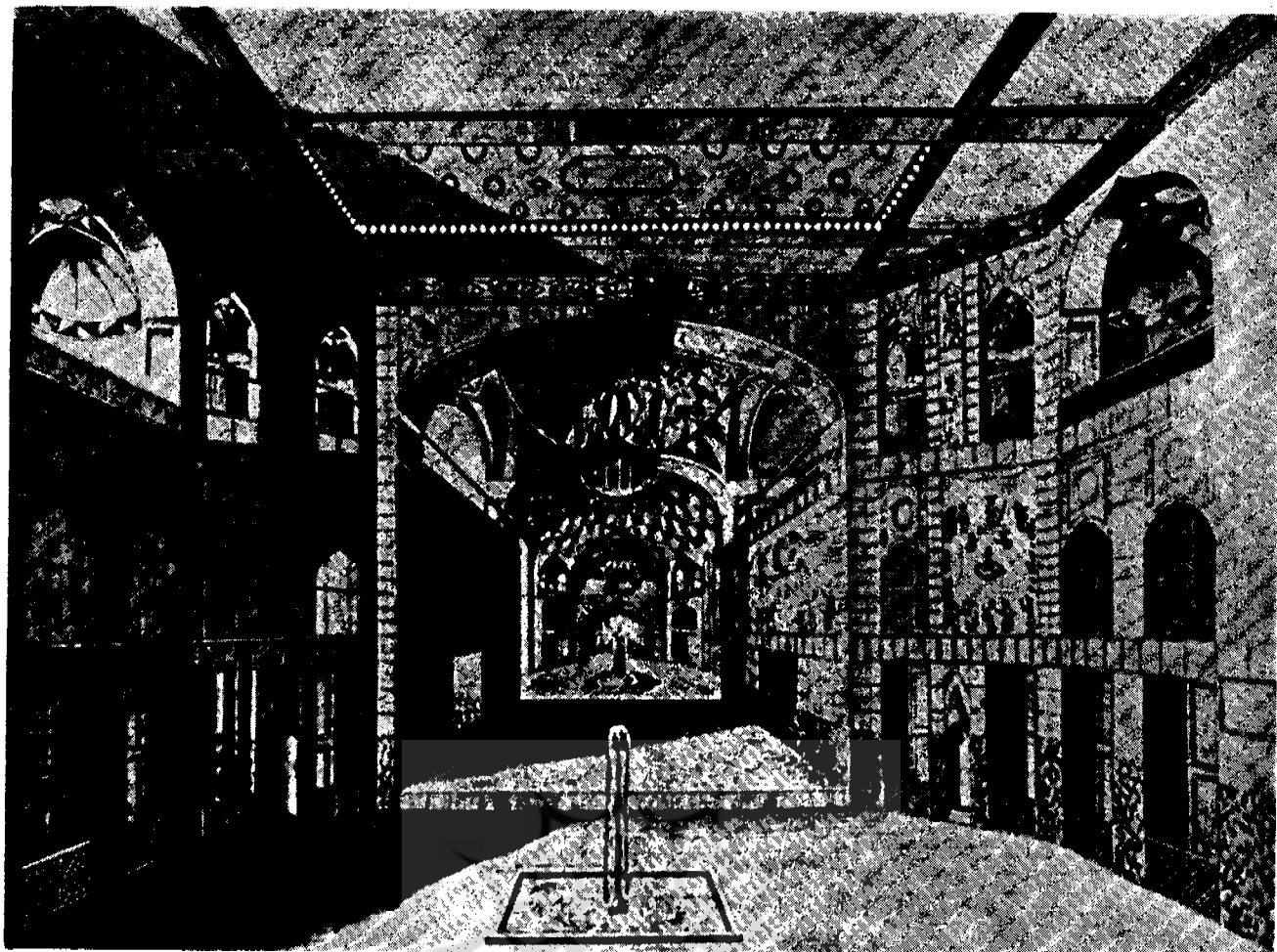
سابقه نام هشت بهشت

اولین کاخ هشت بهشت را در ایران امیرحسین بیک آق قویونلو معروف به اوزون حسن^۱ در تبریز بنا کرد. در عهد این امیر دلاور و قهرمان بایندری تبریز که پایتخت شده

۱ - ابوالنصر امیرحسین بیک مؤسس و بنیانگذار سلسله بایندری است. بایندر در لغت بمعنی متمکن و مالدار آمده است و از آنجا که ترکمانان سفید گوسفند ثروت و مکنت فراوان داشتند از آغاز به بایندریان مشهور شدند. امیرحسین بیک قامتی بسیار بلند داشت و بهمین سبب او را (اوزون حسن) یا حسن بلندقد نامیده اند، این مطلب را همه سفیران بیگانه ای که در این دوره در ایران سفر کرده و بیدبار آن پادشاه نایل آمده اند تأیید میکنند. (رجوع شود به تاریخ سیاسی واجتماعی ایران تألیف ابوالقاسم طاهری).

۲ - Mile انگلیسی برابر ۱۶۰۹ متر (تاریخ سیاسی واجتماعی ایران از مرگ تیمور تا مرگ شاه عباس تألیف ابوالقاسم طاهری صفحه ۸۴).

۳ - رجوع شود به کتاب (تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران) صفحه ۸۴.

قدیمی‌ترین تصویر عمارت هشت‌بهشت اصفهان (از آلوم مصور شاردن)

قرار دارد، تمامی این بنا يك آشکوبه است و فقط يك ردیف پلکان تا سقف کشیده‌اند که از آن طریق شخص بالا می‌رود و خودش را به غرفه‌های مختلف می‌رساند.»

«این کاخ را چهار در ورودی است سر تا به پا مینا کاری و زراندود و به اندازه‌ای زیبا که بیان انسان از وصف آن عاجز می‌ماند. از جلوه‌های از درهای ورودی کاخ راهروی از مرمر ساخته‌اند که منتهی به مصطبه می‌شود، و از میان مصطبه نه‌ری جاری است به شکل مارپیچ که بستر آن را از سنگ مرمر تراشیده‌اند و تا سه ذرع بالای مصطبه را در هر سمتی از نفیست‌ترین سنگهای مرمر پوشانیده‌اند. پایین آن به

بزرگی قرار داشت و صاحب مسجد و بیمارستان باشکوهی بود که در آن همه روزه از هزار نفر بیمار و بینوا توجه میشد، سوداگر گمنام و نیزی درباره هشت بهشت می‌نویسد:

«اگرچه در تبریز کاخهای بزرگ زیبا و متعددی در دوران پادشاهی سلاطین مختلف پی افکنده شده است اما این کاخ هشت‌بهشت که به دست سلطان حسن بیک احداث گردید به مراتب از سایر کاخها بهتر است، تاجائی که میتوان گفت نظیر ندارد. حشمت و شکوه دربار حسن بیک آن‌سان بود که تا آن تاریخ هیچ کس نظیرش را ندیده است. این کاخ در میان باغ بزرگ و دلگشائی احداث شده است که در نزدیکی شهر تبریز قرار دارد و در سمت شمال، رودخانه‌ای کاخ را از شهر جدا میکند، در درون باغ مسجد باشکوهی پی افکنده‌اند که بیمارستانی مجهز دیوار به دیوار آن قرار دارد، این کاخ را به زبان فارسی هشت بهشت نامیده‌اند زیرا به هشت بخش مختلف تقسیم میشود، در هر بخشی چهار غرفه بیرونی و چهار غرفه اندرونی ساخته‌اند و بقیه قصر در زیر گنبد باشکوهی

۴ - شرفنامه (ص ۱۲۶) تاریخ تکمیل این عمارت را ۸۸۸ هجری قمری میداند و حال آنکه روزبهان خنجی مورخ یعقوب آنرا به سال ۸۹۱ نسبت میدهد. ن. ک به ترجمه مینورسکی ص ۵۳ و اولیاچلیی: ج ۲ ص ۲۴۹ سیاحت‌نامه چاپ استامبول ۱۳۱۴ (اقتباس از تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران از مرگ تیمور تا مرگ شاه‌عباس تألیف ابوالقاسم طاهری صفحه ۹۸).

عمارت هشت بهشت اصفهان (نقاشی پاسکال کست)

رنگهای گوناگون مقرنس کاری شده و ازدور مانند آینه می درخشند درون کاخ ، روی سقف تالار بزرگ با سیم و زر و لاجورد از تمامی جنگهائی که دردوره های باستان در ایران روی داده است و فرستادگانی که از دربار عثمانی به تبریز آمده و به حضور سلطان حسن بیگ بار یافته اند نگاره هائی ساخته اند و نیز خواسته های ایشان و پاسخهای پادشاه ایران همه به خط فارسی رقم زده شده همچنین مجالسی از شکار شاه با گروهی از ملازمان سوار به همراهی سگان تازی و قوشهای شکاری جلب نظر میکنند .»

تزئینات نقاشی کاخ هشت بهشت تبریز

آنچه هنرمندان چیره دست بر دیوارها و سقف تالارهای کاخ هشت بهشت نقاشی کرده بودند در واقع نموداری از اشتیاق سرسلسله دودمان بایندری به شکار و بزیم بود . به گفته باربارو^۶ دردوران صلح هنگامی که امیر حسن بیگ در پایتخت خویش شهر تبریز یا در اصفهان اقامت داشت^۷ برای سرگرمی او و ملازمانش مرتباً بساط سور و سرگرمی گسترده می شد . پاره ای از این سرگرمیها و ورزشها جنبه همگانی داشت و

بی شباهت به Tourney^۸ یا دلیری بهادران سده های میانه اروپا نبود . یکی از جالبترین این زور آزماییها جنگ گرگ با انسان بود . معمولاً در این گونه موارد ، در میدان مرکزی شهر تبریز ، با حضور گروه زیادی تماشاگر ، گرگ گرسنه ای را که به زنجیری بسته بودند با دلیر ناموری روبرو می ساختند . گرگبازی آن روزی شباهت به گاوبازی امروزی مردم اسپانیا داشته است ، در میان غریو تماشاگران ، دلیری که به جنگ گرگ می رفت چندان در برابر جانور بیچاره جا خالی می کرد تا سرانجام آن دد را از رمق می انداخت و آنگاه به طعن نیزه ای قلبش را می درید ، پس از چند صحنه از این بازیها همگی ملازمان و امیران کشور به فراخور مقام در برابر پادشاه می نشستند ، خدمتکاران در برابر هسریک ، سفره کوچکی می گسترده و روی هر سفره تنگی شراب و آفتابه لنگنی با سینی سیمینی می نهادند و آنگاه با اجازه پادشاه باده گساری و خوردن خوراک آغاز می شد . معمولاً در این گونه مجالس سور در عقب سریری که برای پادشاه نهاده بودند گروهی رامشگر حضور داشتند ، در دست برخی جنگهائی نوک تیز قرار داشت که درازای هر کدام از یک گر تجاوز می کرد . پاره ای دیگر عود و بریط و سنج ونی انبان به دست داشتند و نغمه هائی

ساغر باده خوشگوار میبست و آواز چنگ و عود صفیر مرغ اجل بگوش هوشش میرسانید و او بیخبر آهنگ قانون و رباب آیت انتقالش میخواند و او بیشعور جام روح پرور در آن ولا بتاریخ چهارشنبه بیست و هشتم جمادی الاولی پادشاه هفت کشور در هشت بهشت تبریز مجلسی در غایت زینت و زیبی ترتیب داد و ساغرهای مالامال در کشیده ابواب نشاط و انبساط برگشاد، میرزا شاه حسین در آن صحبت تا وقتی که ساغر زرین مهر در انجمن سپهر دایر بود از دست ساقیان سیمین ساق شرابی چون لعل مذاب تجرع نمود و چون آفتاب حیاتش بمغرب زوال رسید و از سرخی شفق اطراف چون چرخ مطبق غرقه بخون گردید، شاه خورشیدجاه از مجلس برخاسته بجانب خوابگاه توجه فرمود و میرزا شاه حسین نیز متوجه بالشخانه خود شده از خمار آن باده خوشگوار غافل بود، در آن حین شاه قلی از عقب حضرت اعلی بازگشت و آن جناب را تنها دیده بدست ستیزه خنجر خونریز از میان برکشید و آن تیغ بیدریغ را بر شانه آن یگانه زمانه فرو برده قورچیانی را که در آستانه علیه بودند گفت که حکم همایون بر این موجب صدور یافته که این شخص را پاره پاره کنند لاجرم ایشان نیز شمشیر تیز برکشیدند و نقش وجود آن جهان فضل و هنر را در یک نفس از صحیفه زندگانی محو گردانیدند^{۱۱}.

کاخ هشت بهشت اصفهان

شهر اصفهان از حدود سال ۱۰۰۰ هجری عنوان پایتخت

۵ - تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران تألیف ابوالقاسم طاهری صفحه ۸۶.

۶ - Giuseppe Barbaro نام سفیر ونیزی است که مدتی در دربار حسن بیگ آق قویونلو در شهر تبریز بسر برده است.

۷ - امیر حسن بیگ به شهر اصفهان نیز دلبستگی‌هایی داشت. زمانی که کنتارینی ونیزی (Contarini) در اصفهان بخدمت حسن بیگ ترکمان رسیده است در اطاق اوتصویری دیده بود که ابوسعید تیموری را طناب در گردن می‌کشیدند. از دوران پادشاهی حسن بیگ در مسجد جامع اصفهان آثاری برجای مانده است.

۸ - Tournament شمشیرزنی سواره سلحشوران در سده‌های ۱۲ تا ۱۴ میلادی.

۹ - تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران از مرگ تیمور تا مرگ شاه عباس تألیف ابوالقاسم طاهری صفحه ۸۸ - ۸۶.

۱۰ - میرزا شاه حسین از رجال مشهور دربار شاه اسماعیل اول صفوی است و در کتیبه سردر مسجد علی در اصفهان نیز که بنایی تاریخی از دوران سلاجقه است و اضافات و الحاقات از دوره سلطنت شاه اسماعیل اول در بردارد و در سال ۹۲۹ هجری قمری به اتمام رسیده نام او ذکر شده است. (رجوع شود به کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان تألیف نگارنده صفحه ۳۷۲).

۱۱ - تاریخ حبیب‌السیر جلد چهارم چاپ تهران صفحه ۵۹۶

منظره ایوان غربی کاخ هشت بهشت با گچ‌های قاجاری که بر روی تزیینات صفوی آن کشیده شده است (این عکس چند سال پیش از شروع تعمیرات هشت بهشت بوسیله نگارنده مقاله برداشته شده است)

که از تمامی این سازه‌های گوناگون با هم برمی‌خاست حتی به گوش فرستادگان جمهوری و نیز خوشایند و دلپذیر می‌آمد^۹.

کاخ هشت بهشت تبریز در زمان شاه اسماعیل اول نیز قصر شاهانه بوده است

در دوران شاه اسماعیل اول صفوی که پایتخت شهر تبریز بوده است در ذکر احوال آن شهر بار بدفعات نام عمارت و باغ هشت بهشت بر می‌خوریم که مراسم شاهانه در آنجا برگزار می‌شده است، نگارنده سطوری چند از کتاب حبیب‌السیر را تحت عنوان: «ذکر اهتراز صرصرخرانی از مذهب تقدیر سبحانی در ایام بهار چمن زندگانی میرزا شاه حسین اصفهانی» که از مراسمی در قصر هشت بهشت تبریز سخن می‌رود و میرزا شاه حسین اصفهانی وزیر شاه اسماعیل بهنگام مراجعت به‌خانه‌اش پس از انجام آن مراسم بقتل رسیده است در این مقاله ذکر مینماید^{۱۰}.

..... در فصلی چنین میرزا شاه حسین پیوسته از فروغ جامه‌های ارغوانی‌رنگ زنگ کدورت از لوح دل می‌شست و از مکر زمانه غدار غافل بوده همواره از جوانان گل‌گذار

ایران را یافت و نام آورترین پادشاهان این سلسله یعنی شاه عباس اول آنرا به پایتختی برگزید و تا سال ۱۰۳۸ که بدرود زندگی گفت طراحان و معماران و استادکاران چیره دست به ساختن و پرداختن آن مشغول بودند و بالنتیجه آثار نفیس و شگفت انگیزی مانند میدان نقش جهان و بناهای اطراف آن و خیابان چهارباغ با باغها و قصرهای سلطنتی طرفین آن از دروازه دولت فعلی (مقابل عمارت شهرداری فعلی) تا باغ هزارجریب (محل فعلی دانشگاه اصفهان) و پل اللهوردیخان و بازار شاهی با کاروانسراهای عالی بوجود آمد .

از سلطنت شاه عباس اول تا پایان سلطنت شاه طهماسب دوم مدت يك قرن و نیم اصفهان پایتخت شاه عباس و جانشینان او بود . در این دوره طولانی نکته ای که جلب توجه میکند علاقه عموم پادشاهان این سلسله اعم از قوی و ضعیف و لایق یا بی کفایت به امر عمران و آبادی و ایجاد بناهای جدید و افزودن آن بر ساختمانهای پیشین است و در این کار نوعی رقابت و اهتمام و کوشش بیشتر در بوجود آوردن آثاری دلپذیرتر و دل انگیزتر مشاهده میشود . آثاری که در دوران شاه عباس دوم بوجود آمد مانند بنای کاخ چهلستون و آثار باشکوه ساحل زاینده رود مانند عمارت آینه خانه و هفت دست و نمکدان و کاخهای سعادت آباد و پل شاهی اصفهان و مانند اینها نمودار این علاقه مندی و توجه خاص جانشینان شاه عباس اول به امر بسط و توسعه پایتخت از راه ایجاد ساختمانهای باشکوه است حتی ضعیف ترین و نالایق ترین پادشاهان این سلسله یعنی شاه سلطان حسین نیز مجموعه نفیسی مانند مدرسه سلطانی چهار باغ و بازار سلطانی و کاخ فرح آباد را بر آثار پیشین افزود و از این راه نام نیکی از خود برجای گذاشت .

قصرها و کاخهایی که در دوران صفویه در اصفهان ساخته شد و نمونه هایی از آنها امروز موجود است بر دو گونه است : کاخهای پذیرائی و قصرهای نشیمن . از کاخهای پذیرائی که کم و بیش آثاری از آنها در اصفهان برجای مانده و امروز جلب توجه میکند کاخ عالی قاپو و چهلستون را باید نام برد و از قصرهای نشیمن که با کمال تأسف در اواخر دوران قاجاریه بسیاری از آنها راه زوال و نیستی سپرده است بجز عمارت مشهور به تالار اشرف و کاخ هشت بهشت اثری برجای نمانده ولی خوشبختانه این دو عمارت برجای مانده از نظر معماری و تزیینات آنقدر جالب توجه است که میتواند مصداق «مشت نمونه خروار» قرار گیرد و انظار تماشاچیان را به کیفیت ساختمانهای مشابه آنها که امروز وجود ندارد متوجه کند .

تاریخ بنای کاخ هشت بهشت اصفهان

کاخ هشت بهشت اصفهان در سال ۱۰۸۰ هجری قمری و مقارن با سومین سال سلطنت شاه سلیمان صفوی به اتمام رسیده

و نمونه عالی ترین کاخهای نشیمن دوران صفویه است^{۱۴} . میرزا محمد طاهر نصرآبادی صاحب تذکره نصرآبادی و اهل نصرآباد اصفهان که قریه ای بسیار نزدیک به شهر اصفهان است^{۱۵} و از رجال معروف دوران شاه سلیمان صفوی میباشد و در تذکره خود نام بیش از هزار شاعر دوران صفویه را احیاء کرده و خود نیز شعر میسروده است و منزل مسکونی و آرامگاه او نیز در قریه مولد و موطن او هم اکنون وجود دارد درباره بنای کاخ سلطنتی هشت بهشت اصفهان اشعاری سروده است که بیشتر آنها ماده تاریخ بنای این قصر سلطنتی است که در سال ۱۰۸۰ هجری به اتمام رسیده و ما در این مقاله به نقل اشعار او از دیوان وی می پردازیم .

کمترین محمد نصرآبادی در تاریخ بناء عمارت مبارکه هشت بهشت گفته :

زهی دولتسرای پادشاهی

بود در سایه اش مه تا ب ماهی

بود زیبا عروسی شوخ و سرمست

که از جامش بود آینه در دست

شود تاحلقه اش بر روی درگاه

دل خود می خورد زین آرزو ماه

بی نقش و نگار آن ستوده

ز چشم حور آوردند دوده

ایوان غربی کاخ هشت بهشت در حال تعمیر (اردیبهشت ۱۳۵۱)

ز فیض شاه دیگر گوهری سفت
بدیبه (قطعه خلدبرین) گفت
(۱۰۸۰)

باینها همتم راضی نگرید
بساط مصلحت با خویشتن چید
ز خاطر این رباعیها مهباست
که از هر مصرعش تاریخ پیداست
رباعی
چون شاه سلیمان شه اقبال بلند
(۱۰۸۰)
شد بانی این مسکن بهجت پیوند
(۱۰۸۰)

۱۲ - با توجه به اظهار نظر ژوزف گریلو Joseph Grélot
که در سال ۱۶۶۵ یا ۱۶۶۶ میلادی (۱۰۷۷ - ۱۰۷۶ هجری) از هشت
بهشت دیدن کرده و طرحی تهیه نموده است (جلد دوم اسناد مصور
اروپائیان از ایران تألیف دکتر غلامعلی همایون صفحه ۵۹) میتوان
این نظر را قابل قبول دانست که ساختمان کاخ هشت بهشت اصفهان
در اواخر سلطنت شاه عباس دوم شروع شده و در سلطنت شاه سلیمان
به اتمام رسیده است.

۱۳ - نصرآباد و گورتان و کارلادان در مغرب اصفهان و در
مسیر راه اصفهان به منارجنبان واقع است و تا شهر فاصله چندانی
ندارند.

نماهای تزئیناتی که از زیر گچ خارج شده است (اردیبهشت ۱۳۵۱)

ز آب دست نقاشان گل کار
شده شبنم بروی گل نمودار
گه نظاره اش از نارسائی
بود مد نظر تیر هوائی
نه فواره است کانرا در میان است
بشکر شاه دایم تر ز بانست
رسیده تا بعیسی رفعت او
شده فواره شمع خلوت او
بود طالارش از طوبی بسامان
گیل او شد خمیر از آب حیوان
ستونش تکیه گاه آسمانست
دوام گردش افلاک از آنست
بتاریخش قلم قدر علم کرد
خیالم (مشرق دولت) رقم کرد
(۱۰۸۰)

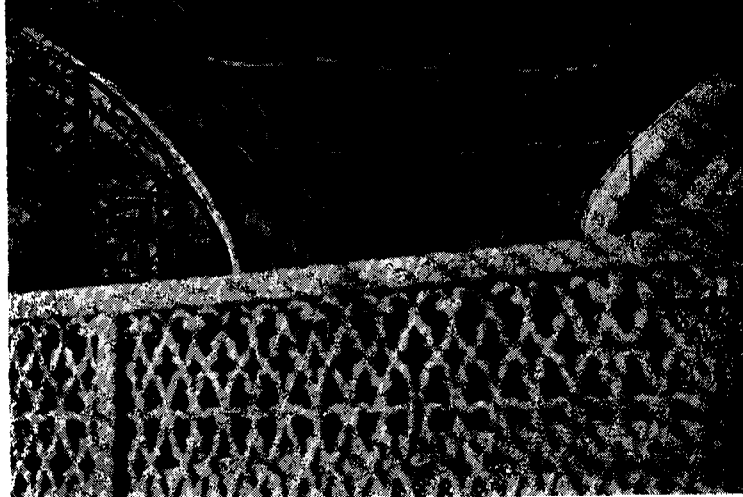
بتاریخ دگر دل کرد تکرار
(مکان عشرت بیروی اغیار)
(۱۰۸۰)

بتجدیدش شد این مصرع بسامان
(مکان شاه دین پرور سلیمان)
(۱۰۸۰)

تزئینات اصلی سرسرای کاخ هشت بهشت از دوره صفویه

مطالعات فرهنگی
مجموعه انسانی

پژوهشگاه علوم انسانی
رتال جامع

از جشن و نشاط و کامکاری دایم
(۱۰۸۰)

دروی جای پادشاه دولت‌مند
(۱۰۸۰)

ایضاً

از قصر بلند قدر زیبا ارکان
(۱۰۸۰)

گر دید زمین اصفهان تاج جنان
(۱۰۸۰)

درگاه عبادت این بود ورد ملک
(۱۰۸۰)

پاینده عمارت از سلیمان زمان
(۱۰۸۰)

ایضاً هر مصرعی تاریخ

چون بدوران شاه اغلاشان
(۱۰۸۰)

که زدل گشته سلیمان زمان
(۱۰۸۰)

جان‌پناهی که مدیحه‌ش عامست
(۱۰۸۰)

م‌رشد و داد ده ایامست
(۱۰۸۰)

تاج داری که زوی شد نازان
(۱۰۸۰)

زدل و صدق همه خلق جهان
(۱۰۸۰)

صوفی صافی تابع مقصود
(۱۰۸۰)

کوب‌اخلاق و صفا ساعی بود
(۱۰۸۰)

آنکه مقصود وی از عمر و حیوة
(۱۰۸۰)

بندگی ره شه با طاعات
(۱۰۸۰)

کرد سرکاری این مسکن سعد
(۱۰۸۰)

که چو وی نیست مقدر من بعد
(۱۰۸۰)

دلگشائیست که از لطف صبا
(۱۰۸۰)

شد فرح لازم و شادی افزا
(۱۰۸۰)

نقاشیهای زیبای کاخ هشت‌بهشت که در یکی از اطاقها از زیر گچ خارج شده است

- چه مکان شبه بنای فلکست
(۱۰۸۰)
- شوکت او ببرد زنگ از جان
(۱۰۸۰)
- چون لب قند سراپا نمکست
(۱۰۸۰)
- شد ازو تاج فلک اصفهان
(۱۰۸۰)
- طاق از آن سرشکن قوس و قرح
(۱۰۸۰)
- تا کند دور نجوم مه و مهر
(۱۰۸۰)
- رکن او قائمه جشن و فرح
(۱۰۸۰)
- تا بود دایره سان سیر سپهر
(۱۰۸۰)
- دولت شاه سلیمان افزون
(۱۰۸۰)
- آفتاب آیند درگاهش
(۱۰۸۰)
- دشمنش باد بهر ویل نگون
(۱۰۸۰)
- طلبد سرمه گرد راهش
(۱۰۸۰)
- باشدش مرکب اقبال بزین
(۱۰۸۰)
- بنم آورده گلشن آب حیات
(۱۰۸۰)
- زیر فرمان بادش جمله زمین
(۱۰۸۰)
- میل شادی بارم داده زکات
(۱۰۸۰)
- برهش طاهر نصرآبادی
(۱۰۸۰)
- از لب شکر لیلی لعلیش
(۱۰۸۰)
- بسته در بندگیش آزادی
(۱۰۸۰)
- شد از آینه جان به کاشیش
(۱۰۸۰)
- بیتها گفته نجیب و نیکو
(۱۰۸۰)
- دوده اش سرمه بیننده کشید
(۱۰۸۰)
- ز گلستان بها یافته بو
(۱۰۸۰)
- ز گچش شد قصب صبح سفید
(۱۰۸۰)
- دیده از هر مصرع سال بناش
(۱۰۸۰)
- آیه نور ز شنگش شامل
(۱۰۸۰)
- آنکه باشد هنر این دعواش
(۱۰۸۰)
- بدرش حاتم بیحد سایل
(۱۰۸۰)
- عمارت هشت بهشت را شاردن سیاح فرانسوی
توصیف کرده است
- شوالیه شاردن فرانسوی^{۱۴} در سفرنامه مشهور خود در
- ۱۴ - شاردن **Jean Chardin** که نام او بکرات آمده است
چنانکه خود گوید سفر اول او از ۱۶۶۴ تا ۱۶۷۰ میلادی (۱۰۷۴ هجری) تا ۱۰۸۰ هجری) طول کشیده و اکثر این مدت را در ایران گذرانده
است ، شاردن در این سفر سه سال آخر سلطنت شاه عباس دوم و سه سال
اول سلطنت شاه سلیمان را درک کرده است . مسافرت دوم او از ۱۶۷۱ تا ۱۶۷۷ میلادی (۱۰۸۱ - ۱۰۸۷ هجری) طول کشیده و بعلت تمایل
شدیدی که پشناختن ایران و نوشتن سفرنامه های دقیق و صحیح داشته
در این مدت پاندازه امکان و با کمال جدیت بتحصیل زبان فارسی و
شناسایی دقیق آداب و رسوم مردم این کشور پرداخته و مرتباً بدریاب
ودیوانخانه مراجعه کرده و با بزرگان و دانشمندان به گفتگو پرداخته
است ، شاردن میگوید برای شناسائی آنچه مربوط به ایران است بقدری
←
- یابد از بوی هوا جان تمثال
(۱۰۸۰)
- چشم دل از همه سو حیرانیش
(۱۰۸۰)
- جوش گل دلشده ایوانیش
(۱۰۸۰)
- نه فلک شیفته از سایه وی
(۱۰۸۰)
- عرش از سر ببرد پایه وی
(۱۰۸۰)

نمونه نقوش بی نظیر کاشیکاری نماهای خارجی عمارت هشت بهشت

باره این کاخ سلطنتی چنین نوشته است : « من قول داده‌ام که در طی توصیف باغهای اطراف خیابان زیبای اصفهان شرح یکی از تالارهای یکی از باغها را موسوم به باغ بلبل بدهم . این تالار را عمارت بهشت مینامند زیرا عمارت بمعنی خانه تفریح و خوشی است و بهشت طبعه دهم آسمان را گویند از اینجهت میتوان آن را تالار فردوس نامید طول تالار شصت پا و غیر منظم ساخته شده است ، هفت زاویه یا ضلع دارد که آخری از همه پهن تر و میانی بشکل گنبدی است که سی یا سی و پنج متر ارتفاع آنست که روی جرزها و طاقهای قوسی شکل که عده آنها برابر عده زوایا و اضلاع است قرار دارد ، تمام سقفها موزائیک بسیار عالی است ، دیوارها و جرزها دوطبقه و دالانها و غلام گردشهایی در اطراف آنهاست .

در این دالانها صدها مکان است که دلکشترین و فرح‌انگیزترین نقاط دنیا محسوب میگردد و هریک بوسیله منفذی که بدان نور میتابد روشن میشود ، این روشنائی متناسب با تفریحاتی است که این امکانه ویژه آنها ساخته شده است . هیچیک از این نقاط از حیث شکل و ساختمان و تزیینات و آرایش بدیگری شبیه نیست ، در هر جائی چیز تازه و گوناگون است چنانکه در بعضی بخاریهای متنوع و در برخی حوضها و فواره‌هاست که از لوله‌هایی که در داخل دیوارها قرار دارد آب میگیرند . این تالار عجیب در حقیقت لایبرنتی است زیرا انسان در قسمت فوقانی آن هر جا گم میشود و پله‌ها چنان مخفی است که باسانی پیدا نمیشوند .

قسمت پائین تاده پا از سطح زمین از سنگ بشم و نرده‌ها از چوب زرنگار و قابها و چهار چوبها از نقره و جامها از بلور و آلتها از شیشه‌های رنگارنگ ظریف ساخته شده است . اما راجع به تزیینات نمیتوان این اندازه شکوه و عظمت و دلربائی و فریبندگی را که درهم آمیخته است تصور کرد . میان نقاشی‌های این بنا تصاویر برهنه و فرح‌انگیز بسیار زیبا وجود دارد و در همه جا آئینه‌های بلورین در دیوارها بکار رفته است ، در این تالار اطاقهای آئینه‌کاری کاملی است که ائانه هر اطاق از باشکوه‌ترین و شهوت‌انگیزترین نوع خود در دنیا است . اطاق‌های کوچکی نیز در آنجاست که فقط گنجایش

دقت کردم و باندازه‌ای رنج برده‌م که بدون اغراق میتوانم ادعا نمود که مثلاً اصفهان را بیش از لندن میشناسم در صورتیکه بیش از ۲۶ سال در شهر اخیر بسر برده‌ام و همچنین زبان فارسی را درست مانند انگلیسی و تقریباً مانند فرانسه صحبت میکنم . شاردن شهر اصفهان را محله بمحله شرح داده و آثار با شکوه اصفهان را بتفصیل توصیف کرده است ، سفرنامه شاردن بزبان فارسی ترجمه شده و قسمت اصفهان آن بوسیله آقای حسین عربی جداگانه ترجمه شده و بطبع رسیده است .

یک رختخواب دارد ، در خاور زمین رختخواب پرده نداشته و روی زمین پهن میشود ، یک رختخواب جالب توجهی دیدم که فقط لحاف آن دو هزار اگو میارزید که برای گرمی و سبکی از پوست سمور تهیه شده بود ، بمن گفتند شاه تشک‌های بسیاری از همین جنس دارد ، من یک کتاب از تزیینات و تصاویر و اشکال و مینیاتورها و ظروف و کتیبه‌های این تالار تصنیف خواهم کرد ، برخی از این کتیبه‌ها شامل افکار لطیف عاشقانه و برخی قطعات اخلاقی است .

چند قطعه زیر نمونه‌ای از آنهاست که در دفتر خود ثبت کرده‌ام ، بالای گلدانی چنین نوشته شده است .

گل لاله نماینده راز درون من است

من چهره آتشین و دلی سوخته دارم

(معنی آن این است که چون برگهای لاله سرخ و دل

آن سیاه است عاشق را نیز قلبی سوخته و صورتی فروزان میباشد .)

هر چه زیبایی گردنی افراشته داشته باشد همواره پای در گل است .

(یعنی سنگینی شهوات علو روح و شهامت را می‌بلعد.)

دل من صدها بار بچپ و راست بدون اینکه بکسی تعلق

یابد منحرف شد تا تورا دید و بتو پیوست ، من بیش از این

تاب درد هجر تورا ندارم و نمیتوانم آنجا که تو نیستی مسکن
گزینم . تو مردم چشم منی . تو را گم کرده ام . نمیدانم بچه
نظر افکنم . کاری جز مردن نتوانم .
پادشه پاسبان درویش است

گرچه نعمت بفر دولت اوست
گوسفند از برای چوپان نیست
بلکه چوپان برای خدمت اوست
زیر پایت گردبانی حال مور
همچو حال تو است زیر پای پیل
روی یک پیش بخاری عبارت زیر را نگاشته اند :
« از زمستان نترسید زیرا فقط سردی و سلامت است . »

نمیتوانم از بیان این نکته خودداری کنم که بهنگام
گردش در این محل که مخصوص لذت و حظ و عشق ساخته
شده است و در حال عبور از اطاقها و شاه نشینها آدم چنان
تحت تأثیر قرار میگیرد که بگاہ بیرون شدن از خود بیخود
میگردد .

بیشک هوای این تالار اثر مهمی در این حالت عاشقانه
که بانسان دست میدهد دارد ، اگرچه این بنا چندان با دوام
و استوار نیست ولی فرح انگیزتر از مجللترین کاخهای ممالک
اروپائی است .

شاه سلیمان این تالار را ساخته و فقط هزینه بنای آن
بجز اقامه و لوازم دیگر بالغ بر پنجاه هزار اکو^{۱۵} شده
است .^{۱۶}

تزیینات کاخ هشت بهشت از سفرنامه انگلبرت کمپفر

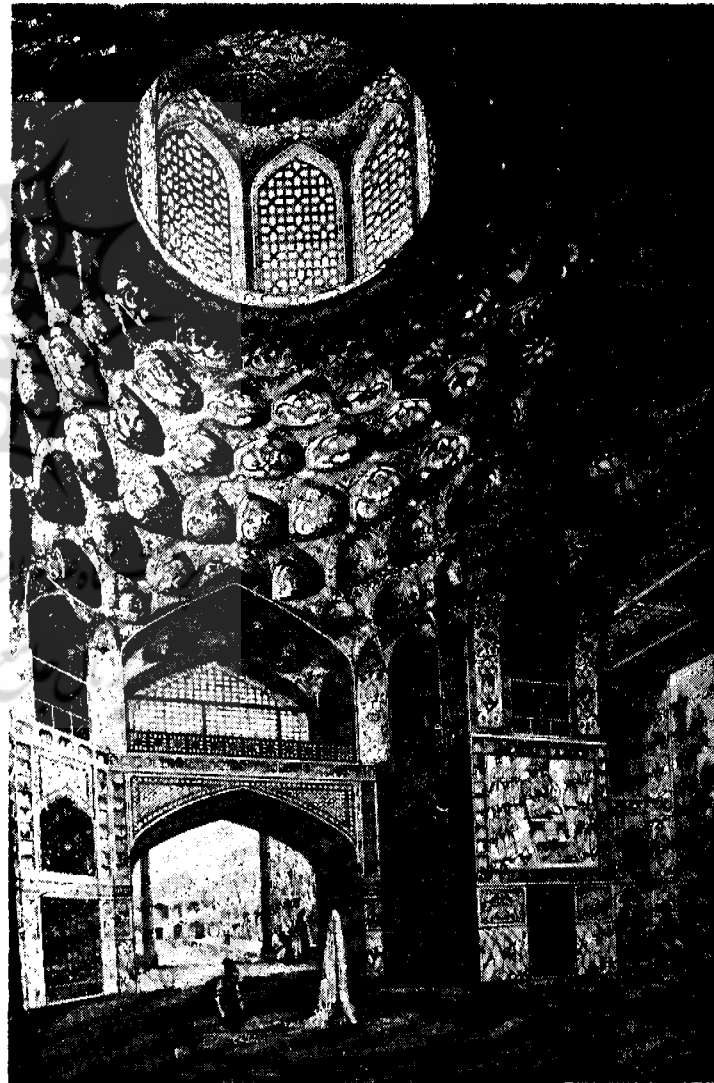
یکی از سیاحان مشهور اروپائی که در دوران صفویه
از اصفهان دیدن کرده سیاح آلمانی بنام انگلبرت کمپفر
Engelbert Kämpfer است که در هیئت تجارتنی که از طرف
شارل یازدهم پادشاه سوئد در سال ۱۶۸۲ میلادی برابر با
۱۰۹۳ هجری به ایران اعزام شده سمت منشی گری و پزشکی
آن هیئت را به عهده داشته است . کمپفر در سال ۱۰۹۶ هجری
به اصفهان رسیده و دو سال در پایتخت ایران توقف نموده
و در این مدت فرصت یافته است که شهر اصفهان و بطور کلی
مسائل مربوط به ایران را مطالعه نماید وی در سفرنامه خود
تصاویری از میدان نقش جهان و تالار آینه خانه و مراسم
شتر قربانی در باغ هزار جریب نشان داده و از کاخهای درباری
و مراکز دولتی اصفهان در دوران سلطنت شاه سلیمان طرح
جالبی تهیه کرده است . وی که در دربار شاه سلیمان بسر
برده است شرح جالبی از کاخ سلطنتی هشت بهشت اصفهان
به شرح زیر بدست داده است :

« در طرف مغرب متصل به باغ گلستان باغ بلبل و باغ
خرگاه قرار دارد که من مجملآً به توصیف آنها خواهم
پرداخت زیرا هر گاه بخواهم تمام شکوه و جلال تأسیسات ،
بناهای موجود ، فواره ها ، حوضها ، خیابانها ، باغچه ها ،
ردیفهای چنار و غیره آنرا بر شمارم خود فصل مستقلی در این
کتاب باید تحریر کنم . این هر دو باغ در ابتدای خیابان مجلل
چهار باغ که من در فصل قبل بدان پرداختم قرار دارد و در

۱۵ - اکو Ecu پول نقره در فرانسه که معمولاً معادل سه لیور
و گاهی هم شش لیور بوده است (لیور Liure مقیاس پولی که در
ازمنه و نواحی مختلف یکسان نبوده است و نیز مقیاس وزن بوده که
تقریباً مطابق با ۴ کیلو میشده است) .

۱۶ - نقل از سفرنامه شوالیه شاردن فرانسوی . قسمت شهر
اصفهان . ترجمه حسین عریضی صفحه ۱۲۳ - ۱۲۵ .

منظره سرسرای کاخ هشت بهشت مقارن زمانی که پاسکال کست و اوژن
فلاندن از آن دیدن کرده اند

نقش کاشیکاری بر نمای بیرونی عمارت هشت بهشت

نقش کاشیکاری بر نمای بیرونی عمارت هشت بهشت

جلال و جبروت و زیبایی بی نظیری که این باغ دارد باعث شده که به آن نام «هشت بهشت» بدهند و به همین علت تمام باغ نیز به همین نام شهرت یافته است.

درباره این کاخ میگوئیم - آنهم برای اینکه فقط به ذکر اهم مطالب درباره آن اکتفا کرده باشیم که در وسط يك میدان عریض باز که با تخت سنگ‌های چهار گوش فرش شده قرار دارد. در فواصل معين يك ردیف نیمکت مرمری و همچنین يك جوی آب در دور آن تعبیه شده است، از همه اطراف حاشیه باغ پیاده‌روهائی که دور آنها نرده‌های زیبایی گذارده‌اند و در هر دو طرف آنها چنار کاشته‌اند به طرف کاخ کشیده شده است، در داخل، سلسله خیابانهائی که از طرف شمال به جنوب کشیده شده است با باغچه‌هائی دلربا قطع میشود، در حالی که ردیف‌های شرقی - غربی آب‌ری که در چهار باغ در زیر زمین گرفته میشود به باغ هدایت میکند، این آب به کار پر کردن استخر می‌خورد که یازده قدم عرض دارد و از سنگ‌های چهار گوش ساخته شده است، مرغابی‌ها و قوها بر سطح این استخر شناورند.

کاخ هشت بهشت چهارگوشی است که زاویه‌های آن

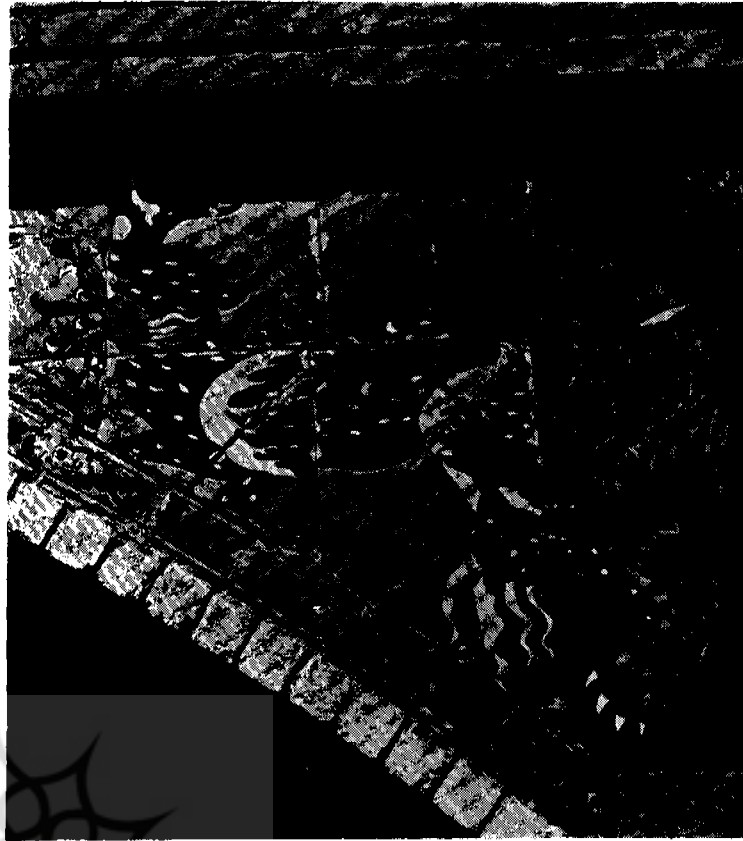
حدود بیش از شصت قدم از طول آنرا اشغال کرده است، هرگاه شاه رغبت سواری کند از دروازه باغ خرگاه خارج میشود، در آنجا لشکریان و ملازمان در انتظار او هستند و من در قسمت پانزدهم این کتاب به تفصیل بیشتر در این باره سخن خواهم گفت.

این هردو باغ بنظر میرسد که جزء لاینجزای یکدیگر باشند. ردیف درختان، خیابانها، آب‌روها و سواره‌روها در هردو مشترک است. در حین عبور متوجه شدم که در مدخل سواره‌رو سوای يك جفت ستون دو توپ متحرک چدنی به اندازه متوسط قرار داده‌اند، اسم استاد سازنده و تاریخ ریخته شدن یکی از توپ‌ها بروی آن حک شده است - Johannes Burgherus me fecit 862 - که معنی آن چنین است: (یوهان بورگر مرا در سال ۱۶۵۸ ساخت) به هر حال باغ بلبل از طرف شاه‌صافی، شاه‌عباس دوم و شاه سلیمان فعلی چنان به وفور با خیابانهای مشجر، کاخها، باغچه‌ها و فواره‌ها مجهز شده است که ظاهراً از نظر زیبایی در سراسر ایران هیچ‌جای دیگر به پای آن نمی‌رسد و این امر به خصوص پس از تجدید ساختمانی که از نظر هنری در کاخ شد صادق است.

ببریم پوشش دیوارها با معرق و اکلیل - واقعاً نمیتوان گفت کدام يك از اینها بیشتر مایهٔ اعجاب است . از پرده‌های نقاشی بیش از همه از تصاویر یکی از شاهان قرن هفدهم و همچنین چندتن از ملکه‌های قرن شانزدهم لذت بردم . درست است که ایرانیان این پرده‌ها را کشیده‌اند ولی به هیچ‌رو نمیتوان این آثار هنری را پست و حقیر شمرد .

آوای خوش دائمی ریزش آب از منفذ چلیپاواری که در مرمر سقف ایجاد کرده‌اند تماشاگر را آرامش و آسایش می‌بخشد چنانکه او مشکل میتواند ضمن تماشای این بازی باشکوه آب از به خواب رفتن خود جلوگیری کند .

درها را از چوبهائی که دارای طرحی خاص است تهیه کرده‌اند و الیاف چوب را روکش طلا کرده‌اند ، بدین ترتیب می‌بینیم که هنرمندی استاد ایرانی وضع طبیعی چوب را صدمه‌ای نرسانده بلکه کاری کرده است که خصوصیات آن بهتر و نمایان‌تر بشود . حوضی با محیط متوسط اما وزن زیاد از نقرهٔ خالص ریخته شده است ، نسخ خطی و مینیاتورهای نادر را در صندوق‌های مشبك نگاهداری میکنند - خلاصه بگوئیم آدم باید صد چشم داشته باشد تا بتواند تنوع غیرقابل وصف جلال و جبروت کاخ را دریابد . تازه بعد از همهٔ این حرفها باید در نظر آورد که این تالاریش‌آزی قدم در سی‌قدم وسعت ندارد^{۱۷} .

نقش حیوان افسانه‌ای باکاشی بر نمای بیرونی عمارت هشت بهشت

تصویری از شاه سلیمان انگلبرت کمپرسه تصویر از شخصیت‌های تاریخی ایران بیادگار گذاشته است . تصویری از امیر تیمور و شماپلی از شیخ صفی‌الدین اردبیلی و تصویری از شاه سلیمان صفوی . کمپرسه درباره شاه سلیمان مینویسد :

هیكل و رفتار او نجیبانه است ، سلیمان دارای قد متوسط . باریك و استخوان‌بندی ظریفی است . دردوران کودکی صورت گردی داشته ولی اکنون چهره او باریك و لاغر شده است ، پوست رنگ‌پریده او بسیار ظریف و روشن است ، پیشانی بلند او باز به نظر میرسد ، سلیمان از مادر چرکسی خود چشم‌های بزرگی را به ارث برده که با آنها با حرارت و دوستانه نگاه میکند ، او دارای يك بینی برآمده ظریف ، يك دهان پیچیده با لبان پر ، ابروان کم‌پشت اما صاف و يك ریش رنگ‌کرده نوك تیز است ، رفتار شاه سلیمان خوش‌آیند و حتی کمی نرم است ، او آهسته صحبت میکند اما با وجود آن دارای صدای مردانه‌ای است . او سر را همیشه بالا نگه داشته و با وقار راه میرود ، آهسته اسب میراند ، ضمن اسب‌سواری اغلب به اطراف نگاه کرده مردم را خوب ولی

پخ و اریب شده است ، از هر طرف که شما وارد آن بشوید يك تالار مزین و دلربا را در برابر خود می‌بینید ، سالن‌ها در اطراف به میدان محدود میشوند ، در عوض درست در وسط ساختمان يك اطاق بزرگ است که برای استراحت و نفس تازه کردن کسانی که بدین آن آمده‌اند کاملاً مجهز شده است ، دريك حوض بزرگ آب با صدائی دلکش در جریان است و بادگیری که در سقف تعبیه کرده‌اند دائم هوای اطاق را تازه میکند .

در اینجا فقط به ذکر این نکته اکتفا میکنم که تقسیم فضا بین بتییهٔ اطاقها در حد اعلاى خوبی و زبردستی انجام گرفته است ، دقت در جزئیات ناچیز نیز ما را به این حقیقت معترف میکند که استادانی که در اینجا دست اندر کار بوده‌اند هنرمندانی بی‌بدیل بوده‌اند ، انواع مرمرهای رنگین و سایر سنگها ، حوضهائی که با دقت تمام ساخته‌اند ، آئینه‌های بزرگ جام و نیزی که در استخوان لاک‌پشت آنها را قصاب کرده‌اند ، تابلوهای هنرمندان شهیر که آنها را در زیرشیشه‌های و نیزی آویخته‌اند ، ترتیب طاقناها و ایوانها به نحوی که به ما امکان داده میشود از همه طرف از مناظر بدیع لذت

۱۷ - نقل از کتاب (در دربار شاهنشاه ایران) تألیف انگلبرت کمپرسه ترجمه کیکاوس جهاننداری صفحه ۲۱۲ تا ۲۱۴ .

تصویر شاه سلیمان صفوی از سفرنامه انگلبرت کمپفر

محوطه کاخ با چنارهای بلند محصور شده و باغچه‌های گل آنرا آرایش میدهند، این گلها بیشتر از نوع گل رز و یاسمن است، خیابان شمالی کاخ به قصر چهلستون مربوط میشود و خیابان غربی با سردر بزرگی به خیابان چهارباغ اتصال می‌یابد. سایر خیابانهای کاخ به باغهای میوه منتهی میشوند.

مؤلف رستم‌التواریخ نیز دربارهٔ هشت بهشت مطالبی نوشته است

محمد هاشم رستم‌الحکما در کتاب خود بنام رستم‌التواریخ ضمن توصیف قصرهای دوره صفویه در اصفهان دربارهٔ کاخ هشت بهشت بشرح زیر ادامه مطلب میدهد :
..... چهلستون از یک طرف محدود به انگورستان شاه عباسی است که رشک بهشت برین است و از یک طرف محدود به باغ فردوس آسای مسمی به هشت بهشت شاه سلیمانی که در طول

توصیف عمارت هشت بهشت از پاسکال کست
پاسکال کست^{۱۹} که در سلطنت محمدشاه قاجار از هشت بهشت اصفهان دیدن کرده و تصویرهای زیبایی از قسمت‌های مختلف آن تهیه کرده در آلبوم مصور خود دربارهٔ این قصر مطالبی نوشته است که قسمتهایی از آنرا در این مقاله می‌آوریم: «عمارتی که هشت بهشت یا هشت در بهشت نام دارد بوسیله فتحعلیشاه جلد شاه فعلی در محوطه کاخهای دوره صفویه ساخته شده است^{۲۰} و بمنزله قصر تابستانی محسوب میشده که هشت نفر از محبوبه‌های شاه در آن سکونت داشته‌اند و هر یک از آنها اقامتگاه جداگانه‌ای در اختیار داشته‌اند باین ترتیب که چهار نفر از آنها در طبقه هم کف و چهار نفر دیگر در طبقه اول بنا می‌زیسته‌اند .

این عمارت ۳۰ متر طول و ۲۶/۳۵ متر عرض دارد و از سطح مجاور باغ آن ۲ متر بلندتر است و بوسیله دوپله کان ده پله‌ای که متصل به نماهای شرقی و غربی قصر هستند داخل آن میشوند . پس از آن ایوانی با دو ستون چوبی بلند وجود دارد که با مدخل‌هایی به سرسرای مرکزی ارتباط پیدا میکند ، طاق این سرسرا به یک نورگیر گنبدی شکل که هشت پنجره چوبی دارد ختم میشود ، در وسط سرسرا حوضی هشت ضلعی موجود است که قطر آن ۳/۳۰ متر است و فواره دارد، درهای اطراف این سرسرا به اطاقهای هشت ضلعی راه می‌یابد که برای پذیرایی از آنها اختصاص دارد ، ایوان اصلی به سوی شمال قصر است و هشت ضلعی است که دارای دو ستون بلند از چوب سرو است که در وسط آن حوضی بطول ۲/۸۰ و عرض ۲/۳۰ ساخته شده که فواره دارد^{۲۱} سقف این ایوان دارای تزیینات زیاد است و دیوارهای داخلی قصر هم با نقاشی و طلاکاری و اشکال پرندگان مختلف و گل‌های رنگارنگ و شیشه‌کاریها و آینه‌کاریها تزیین شده ، در این سرسرا دو تابلو نقاشی بزرگ دیده میشود که فتحعلیشاه را بر روی تخت نشان میدهد و در اطراف او چند نفر از فرزندان او قرار گرفته‌اند ، تمام این عمارت بروی زیربنایی قرار گرفته که پایه بنا محسوب میشود و از مرمرهای زیبای تبریز ساخته شده ، هیچ چیزی زیاتر از این اثری که نمای مجموعه این عمارت در انسان میگذارد وجود ندارد .

اطراف عمارت در قسمت خارجی آن با سنگهای سخت پوشیده شده و در وسط این قسمت سنگفرش آبروی کوچکی تعبیه شده که اضافه آبهای حوضهای داخل و خارج عمارت در آن جریان پیدا میکند . از این مجرای آب آنها بداخل دو آب‌نمای بزرگ به عرض ۸ متر و طول ۵۰ متر که در مقابل ایوانهای غربی و شرقی عمارت قرار دارند فرو میریزد،

و عرض تخمیناً بقدر دوهزار ذرع در دوهزار ذرع عرصه آست و در وسط آن رواق بلند طاقی، مانند گنبد سپهرمینافام، پر نقش و نگار و دراری و اجرام، از چهار جانبش چهار تالار با ستونهای محکم مستدام و در وسط آن حوض مثنی از سنگ رخام با حجرات و غرفهها و قصرها و زاویههای فوقانیه و تحتانیه نمودرتوی دلگشا و همه منقش و مصور و مزین به طلای ناب کانی و لاجورد بدخشانی و آئینههای صافی روحانی جانفزا و از جانب شرقی و غربی آن دو دریاچه پر آب مروق در خور زورق و پیرامون آن جدوال آب جاری^{۳۳}.

مدرسه همایونی هشت بهشت

میرسیدعلی جناب مؤلف تاریخ (الاصفهان) در صفحه ۶۴ از این کتاب که دفتر اول آن در تاریخ ۱۳۴۲ هجری قمری در مطبعه فرهنگ اصفهان به چاپ رسیده ضمن اشاره به مدارس جدید اصفهان از مدرسه همایونی که بدستور ظل السلطان حکمران قاجار اصفهان در سال ۱۳۰۰ تأسیس شده بوده اشاره میکند و اینست شرحی که وی در این باره نوشته است:

۱۳۰۰ - ظل السلطان مدرسه همایونی را در هشت بهشت تأسیس نمود تحت ریاست علی خان ناظم العلوم، دوسال بیشتر دوام نکرد لیکن اثرات خوبی گذارد.

دیولافوآ ضمن شرحی که در سفرنامه خود از باغ و عمارت هشت بهشت داده است به مدرسه هشت بهشت هم اشاره کرده است.

مادام دیولافوآ Mme Dieulafoy سیاح فرانسوی که در سال ۱۸۸۱ میلادی (۱۲۹۸ هجری قمری) به ایران مسافرت کرده و مدتی در اصفهان بسر برده است در سفرنامه خود در باره عمارت و باغ هشت بهشت و مدرسه ای که در این قصر دایر بوده است چنین می نویسد:

موقع رفتن از چهلستون به کاخ هشت بهشت باید کنار حوضی عبور کرد که در میان دو باغ واقع است، این باغها سلیقه و ذوق ایرانی را بخوبی نشان میدهد، نه بیمارگهای انگلیسی که از باغچه های چمنزار و تپه های گل و درختان نشاط آور آراسته شده شباهتی دارند و نه به باغهای فرانسه قرن هفدهم که کاملاً بی نظم و تأثر آور بودند.

این باغها دارای درختان چنار بسیار بلندی هستند که شاخه های آنها را تا رأس تراشیده اند و زمین هم بمنزله مزرعه وسیعی است که در آن گلهای فشرده و درهم بطور بی نظمی کاشته اند و ابدأ نظم و ترتیب و مرغوبی جنس و رنگ در آنها مراعات نشده است، اگرچه از نزدیک منظره عجیب و بدنامی دارند ولی باید اعتراف کنم که از دور مخصوصاً در آفتاب بسیار خوش نما و جالب توجه هستند و هر گلی بیشتر از پر وانه های

فشنگ که آنرا با بالهای ظریف خود نوازش میدهند جلوه گری میکنند.

در آن طرف حوض کاخ هشت ضلعی هشت بهشت واقع شده که مرکب از یک سالن بزرگ مرکزی و چهار رواق و چهار دستگاه عمارت است و بوسیله پله ها و گالریهایی که در روی رواقها ساخته شده با هم ارتباط دارند، در روی دیواری که در نزدیکی رواق است دو تابلوی بزرگ دیده میشود که در یکی از آنها صورت فتحعلیشاه با پسرانش ترسیم شده و در تابلو دیگر او را در حالی که مشغول شکار حیوانات وحشی است نشان میدهد شاه در روی اسب خم شده و نیزه ای در دهان حیوان درند و مهیبی فرو برده است که معلوم نیست شیراست یا پلنگ، گویا نقاش بیشتر در این فکر بوده که هیکل سلحشور شاه را خوب نمایش دهد و از ترسیم شکل دقیق حیوان صرف نظر کرده است، عمارت هشت بهشت هم مانند چهلستون خالی از سکنه است و فرش و مبلی در آن دیده نمیشود و از هشت نفر حوری یعنی زنان سوگلی فتحعلیشاه هم که سابقاً زینت افزای هشت بهشت بوده اند ابدأ نام و نشان و اثری نمانده است که بتوان به توصیف آنها پرداخت، همین

۱۸ - کتاب (در دربار شاهنشاه ایران) تألیف انگلبرت کمپر. ترجمه فارسی صفحه ۱۰۴.

۱۹ - در سال ۱۸۳۹ میلادی دولت فرانسه مصمم شد یک هیئت سیاسی به دربار محمدشاه قاجار بفرستد آکادمی هنرهای زیبای فرانسه هم از این فرصت استفاده کرده و از وزارت امور خارجه فرانسه تقاضا نمود که به دوهترمند فرانسوی بنام پاسکال کست Pascal Coste و اوژن فلاندن Eugène Flandin هم اجازه داده شود با این هیئت عازم ایران شوند و از آثار تاریخی ایران از آغاز اسلام تا زمان فتحعلیشاه مقالات و تصاویری تهیه کنند، دوهترمند مزبور در سلطنت محمدشاه قاجار از شهرهای عمده ایران و از آن جمله اصفهان دیدن کردند و نتیجه این مسافرت آنها در بازگشت به فرانسه طبع دو کتاب بود یکی سفرنامه فلاندن و دیگری کتابی بنام - Monuments Modernes de la Perse - که آلبوم مصور جالبی است از پاسکال کست با شرح فشرده و جامعی از آثار مشهور تاریخی اصفهان و چند اثر تاریخی دیگر ایران که در سال ۱۸۶۷ در پاریس به چاپ رسیده است.

۲ - پاسکال کست در دوره سلطنت محمدشاه قاجار در اصفهان بوده و علت آنکه بنای هشت بهشت را اشتباهاً به فتحعلیشاه نسبت میدهند از آنجهت است که بریکی از دیوارهای داخل این قصر تصویر بزرگ فتحعلیشاه و فرزندان وی را در دوره پادشاهی او نقاشی کرده بودند و در تصویری که کست از داخل این کاخ بدست داده است (تصویر شماره ۳۸ آلبوم مصور پاسکال کست چاپ فرانسه) این تابلو را بخوبی و در کمال وضوح نمایش داده است.

۲۱ - این حوض را مردم اصفهان حوض مروارید نامیده اند و هنوز هم داستان این حوض نقل مجالس معمرین اصفهان است.

۲۲ - کتاب رستم التواریخ چاپ تهران صفحه ۷۳.

چون سر تپ دکتر^{۴۴} بمن اطلاع داد که اینجا مدرسه است من از او تشکر کردم زیرا که بدون اطلاع هرگز خیال نمیکردم که در مدرسه‌ای هستم، نیمکت و میز و تخته سیاه و تریبون معلم و کتابخانه در اینجا از جمله چیزهای بیفایده محسوب شده است. ایرانیان بزرگ و کوچک، خوشنویس یا بدنویس، شاگرد یا معلم، همه کاغذ را به کف دست فرار داده و یا روی زانو گذارده و مینویسند، هرگاه فرشی روی زمین افتاده باشد و چوب فلکی هم در کناری دیده شود میتوان فهمید که اینجا دیوانخانه یا مکتب است.^{۴۵}

وضع فعلی کاخ هشت بهشت

باغ وقصر هشت بهشت از طرف ناصرالدین شاه قاجار به بانو عظمی افتخارالدوله واگذار شده بود مشروط بر اینکه وضع و هیئت آنرا تغییر نداده و حریم آنرا در خیابان چهارباغ در کمال تنظیف و تتقیح نگاهداری کند. پس از فوت بانوی مزبور باغ و قصر هشت بهشت در تصرف وراث او باقی ماند ولی در این مدت تغییرات کلی در وضع باغ و قصر مزبور بوسیله متصرفین بنا داده شده و مانند عالی قاپو و چهلستون تزیینات نقاشی و طلاکاری و آینه کاری آن در زیر قشری از گچ با تزیینات گچی مستور شده بود. از تاریخ پانزدهم شهریور ماه ۱۳۴۳ که باقی مانده باغ هشت بهشت و برجای مانده‌های قصر مزبور رسماً به وزارت فرهنگ و هنر واگذار شد تعمیرات اساسی آن بوسیله اداره باستانشناسی شروع گردید و از آن تاریخ تا امروز این تعمیرات ادامه دارد. در حال حاضر هیئتی از متخصصین ایرانی و ایتالیایی و استادکاران مجرب ایرانی مشغول خارج کردن تزیینات عصر صفوی از زیر قشرهای گچ قاجاری هستند و انتظار میرود تا چند سال دیگر طبق اصول فنی قصر هشت بهشت کاملاً احیاء شود.

تصویر دیگری از شاه سلیمان صفوی
(از کتاب تاریخ کشیشان کرملیت در ایران)

۲۳ - یقیناً فتحعلیشاه قاجار طی مسافرت‌های متعدد خود به اصفهان در دوران سلطنت خویش از قصرهای سلطنتی صفویه در اصفهان برای اقامت خود و حرم خویش واز آنجمله از قصر هشت بهشت استفاده میکرده است و شاید این قصر بیشتر مورد توجه او قرار گرفته از آنجهت که دستور داده است بر روی دیوارهای سرسرای این کاخ دو تابلو از وی بشرحی که مادام دیولافوآ توضیح داده است نقاشی کنند. مرگ فتحعلیشاه هم در سال ۱۲۵۰ هجری قمری در یکی دیگر از این کاخ‌های دوران صفویه بنام هفت دست که در ساحل زاینده رود قرار داشته اتفاق افتاده است.

۲۴ - مقصود دکتر سر تپ تقی خان است که از طرف حکمران وقت راهنمای مادام دیولافوآ بوده است.

۲۵ - سفرنامه دیولافوآ ترجمه فارسی. چاپ تهران صفحه ۲۴۸.

قدر معلوم است که هشت ملکه زیبا شصت سال قبل در این کندوی سلطنتی بسر می برده اند، آیا آنها زیبا و ظریف بوده اند؟ گندم گون بوده اند یا بلوطی رنگ؟ بشاش بوده اند یا عبوس؟ البته معلوم نیست و نمیتوان به کشف این اسرار مرموز موفق گردید فقط میتوان فرض کرد که پدر فرزندان که شماره آنها از رقم شصت تجاوز میکند (مقصود فتحعلیشاه است) ناچار در میان خیل زنان خود نمونه‌های مختلفی از زیبایی و جاهت داشته است.^{۲۳}